

Od medicíny k botanice: milník Zalužanský¹

LUCIE ČERMÁKOVÁ – JAN JANKO

...přišel k nám i Zalužanský, hodný
děd ten Linnéovy soustavy...

Jan Kollár

From Medicine to Botany – Milestone Zalužanský. A number of Czech researchers have been devoting their attention to the personality and work of Adam Zalužanský of Zalužany, yet the examination and evaluation of his most interesting work – the botanical treatise *Methodi herbariae libri tres* – is still insufficient. Somehow the chapter on plant sexuality has been overestimated, although it does not hold any outstanding position either in the treatise itself or in the realm of Renaissance botany.

This paper outlines the state of botanical knowledge in the sixteenth century and discusses Zalužanský's work in this context. It introduces authors and concepts that could have inspired or influenced the work of Adam Zalužanský. Concerning the treatise itself, we focus on features that are considered new and progressive in the realm of botanical inquiry – the methodological approach to the botanical subject, its emancipation from medicine and other disciplines, and the attempt to systematize particular plant species.

Key words: Adam Zalužanský of Zalužany • renaissance • history of botany
• plant systematic

Úvod

Hlavní dílo Adama Zalužanského ze Zalužan² *Methodi herbariae libri tres*, vydané v Praze r. 1592, představuje přes mnohé, co se o něm napsalo, určitý otevřený

¹ Tato studie byla realizována s podporou Univerzity Kalovy v Praze v rámci projektu UNCE 204004.

² Jméno Adama Zalužanského se ve spise *Methodi herbariae libri tres* (1592) objevuje v latinizované formě Adamus Zakuziansky f Zaluzian, takto jej také většinou uvádějí zahraniční autoři (více k různým verzím jména Zalužanského v jeho různých spisech viz také Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK. *Rukověť humanistického básnictví*. Praha, 1982, 5, s. 556). Pro čtenářovu představu o běhu života Adama Zalužanského ze Zalužan stručně poznamenejme některá data: Zalužanský se narodil okolo roku 1555 v Mnichově Hradišti. Studoval ve Vitemberku, poté na Pražské akademii

problém. Předně je nelze vyvodit z vývoje zájmu o rostliny v českých zemích. I když Zalužanský hojně odkazuje na Mattioliho, lze tyto jeho citace redukovat v podstatě na odkazy k obrázkům, které ve své knize vypustil. Zalužanského dílo nelze zařadit do plynulé řady herbářů, kterou u nás můžeme sledovat od rukopisného herbáře Křišťana z Prachatic přes herbáře Jana Černého, Pietra Andrey Mattioliho (v české verzi sepsané Tadeášem Hájkem z Hájku) až po jeho pozdější Camerariovo zpracování v překladu Adama Hubera z Riesenbachu a Daniela Adama z Veleslavína (1596), stejně tak nepatří k prvním floristickým pokusům, jaké představuje třeba katalog slezských rostlin Kaspara Schwenckfeldta, působícího v Jelení Hoře a v Zhořelci (1601), jenž se zabýval i krkonošskou květenou (floristický směr u nás v pobělohorské době zanikl a jen stěží mohl tento výzkum nahradit laický pokus Balbínův v jeho *Miscellaneích*).³

Zalužanského práce patří do zprvu dosti okrajového proudu těch autorů, kteří usilovali o vyjasnění účelu studia rostlin a přírodnin vůbec a metod jejich studia. Je zákonité, že z úvah „metodiků“ nakonec vyplynul jasný požadavek na oddělení botanického studia od medicíny, snaha o studium přírodnin jako takových a ne pouze na základě toho, že mnohé z nich byly používány při léčení. Zalužanský stojí již blíže konci těchto pokusů, jež se nakonec prosadily. Je třeba si uvědomit souvislosti vývoje, který publikování Zalužanského *Methodu* předcházelo.⁴

(kde roku 1581 získal bakalářský titul a roku 1584 se zde stal mistrem svobodných umění) a v Helmstedtu (zde byl roku 1587 promován na doktora lékařství). Z Helmstedtu se opět vrátil na Pražskou akademii, a protože zde nebyla lékařská fakulta, přednášel řečtinu. Roku 1592 se stal děkanem akademie a roku 1593 byl jmenován rektorem. Zhruba po roce kvůli jistým neshodám univerzitu opustil a založil si soukromou lékařskou praxi. Na vysoké učení pražské ovšem nezanevřel, aktivně se zasazoval o jeho reformu, která ovšem příčinou náboženských třenic, nedostatku financí a v neposlední řadě vpádu pasovského vojska do Čech (roku 1611) nebyla naplněna. Roku 1613 padl Zalužanský za oběť morové epidemii v Praze.

³ Pro dějiny české botaniky je stále nenahraditelná více než 100 let stará syntéza Maiwaldova, jejíž namnoze chaotický výklad je nicméně faktograficky bohatý – Vincenz MAIWALD. *Geschichte der Botanik in Böhmen*. Wien – Leipzig, 1904 (zde sledované období popisují strany 15 až 42). Dále můžeme doporučit Šternberkovo *Abhandlung über die Pflanzenkunde in Böhmen*. Prag, 1817. Šternberk se pokouší o určení rostlin ze Zalužanského spisu podle soudobé nomenklatury (s. 121–127).

⁴ Následující výklad je opřen především o zevrubné dílo B. Hoppeové, která se Zalužanského spísem v jeho historickém kontextu zabývala nejpodrobněji; srov. Brigitte HOPPE. *Biologie: Wissenschaft von der belebten Materie von der Antike zur Neuzeit*. Wiesbaden, 1976 (Sudhoffs Archiv, Beiheft 17), a dále o vývodu P. Dilga, srov. Peter DILG. Zum Wandel der Pflanzenkunde in der frühen Neuzeit. In Ekkehard HÖXTERMAN – Hartmut H. HILGER (eds.). *Lebenswissen: Eine Einführung in die Geschichte der Biologie*.

Zalužanského spis v dobových souvislostech

Zdroj, ze kterého renesanční učenci čerpají, na který odkazují, a rámec, ve kterém se celá renesanční botanika pohybuje, tvoří antické texty. Jsou pramenem jednotlivých fakt o přírodě i inspirací pro metodické postupy studia přírody. V souvislosti s rostlinami musíme mluvit především o spisech Dioskorida, Galéna, Plinia a Theofrasta. Během 16. století zájem o antická díla v Evropě stále více ožívá rovněž zásluhou šíření knihtisku a nutnosti přípravy pečlivých edic těchto spisů, které do té doby kolovaly pouze v rukopisné podobě. Ze jmenovaných přišla do tisku jako první Pliniova *Historia naturalis* (1469, Benátky), následuje Dioskoridova *Materia medica* (1478, Colle),⁵ z Galénova korpusu byl z hlediska rostlin zajímavý především spis *De simplicium medicamentorum facultatibus*, který se tiskem objevuje až roku 1530 (Paříž). Zatímco výše jmenovaní autoři byli během středověku překládáni a opisováni, určitou novinkou jsou v renesanci Theofrastovy spisy. Manuskripty Theofrastových děl byly dovezeny z Konstantinopole až počátkem 15. století. Okolo roku 1450 je Theodoro Gaza (cca 1398 – 1475) přeložil do latiny, tiskem potom práce *De historia plantarum* a *De causis plantarum* vyšly roku 1483.⁶ Právě Theofrastovo dílo užívali renesanční přírodopisci (včetně Zalužanského) nejčastěji jako metodické východisko pro svoji práci, protože obsahuje nejen informace o jednotlivých rostlinách a jejich medicínském využití, ale především definice rostlinných částí, jejich typů a vlastností.

Cílem prvních humanistických editorů bylo zpřístupnit díla starých autorů v co nejúplnější a nejautentičtější podobě. Byl to ale nadmíru těžký úkol, protože popisy byly často vágní, neúplné, názvy rostlin přiřazené k popisům si pak u jednotlivých autorů odporovaly. A nešlo jen o chyby způsobené neustálým opisováním a překládáním starých děl. Editoři dospěli k závěru, že je nutné přehodnotit důvěryhodnost samotných antických autorit. Roku 1493 tak Ermolao Barbaro (1454–1493) opravuje ve svém pojednání *Castigationes Pliniana*e asi 5 000 chyb ze dvou předchozích edic Plinia. Roku 1509 vydává Niccolo

---

Rangsdorf, 2007, s. 74–99. K širšímu kontextu vývoje botaniky lze odkázat na Brigitte HOPPE. *Botanik und Zoologie in der Zeit der Renaissance und Humanismus*. In Ilse JAHN (ed.). *Geschichte der Biologie*. Heidelberg – Berlin, 2002 (3. vyd.), s. 161–195 a na Brian W. OGILVIE. *The Science of Describing: Natural History in Renaissance Europe*. Chicago, 2006.

⁵ Srov. také Peter DILG. *Zum Wandel...*, c. d., s. 79.

⁶ Ani později se nestaly běžnou součástí medicínského sylabu a studenti lékařských fakult je četli pouze výjimečně. Srov. Charles SCHMITT. *Theophrastus in Middle Ages*. *Viator*, 1972, 2, s. 251–270; Karen M. REEDS: *Renaissance humanism and botany*. *Annals of Science*, 33, 1976, 6, s. 522.

Leonicensis (1428–1524) krátké pojednání *De Plinii et plurium aliorum medicorum in medicina erroribus*.⁷ Pro lepší orientaci v botanické problematice bylo látku nutno uchopit metodicky, stanovit přesnější terminologii, názvy rostlinných částí a jejich kvality, definovat základní otázky a směr studia rostlin nazývaného *res herbaria*.

Termín *methodus* ve smyslu principiálního postupu v popisu jednotlivých přírodnin, vztahujícího se na rostliny, paradigmaticky razil Carolus Figulus ve svém spise vydaném r. 1540 v Kolíně nad Rýnem – *Dialogus, qui inscribitur Botanomethodus, sive herbarum methodus*. Zde objasnil hlavní postup poznávání rostlin: stanovení rozdílů, *differentiae* (διαφορα) mezi jednotlivými rody, druhy atd. Zde také uváděl možnosti odlišení: dle místa a času, dle kvality (jako jsou tvar, barva, chuť, vůně), což se dalo vztáhnout na jednotlivé orgány rostlin (kořen, stonek, list, květ). Studium rozdílů již před Figulem zdůrazňoval francouzský lékař Benedictus Textor v traktátu *De stirpium differentiis libellus* (1534). Stejněho roku vydal v Kolíně dialog o živých problémech botaniky marburgský profesor Euricius Cordus (1486–1535) pod názvem *Botanologicom*; nebylo to metodologické pojednání, jak by se mohlo zdát podle názvu, ale uvádíme jej proto, že ukazuje, jak se začínalo prosazovat označení pro obor jinak zvaný *res herbariae*. Zatímco Figulus psal přímo o rostlinách, podobně uvažoval, ovšem v termínech simplicíí, Bartolomeo Maranta ve spise *Methodi cognoscendorum simplicium libri tres* (1559, o rok dříve vyšel v italštině). Zde systematicky shrnul důvody užívání léčiv, jejich druhy i vhodné postupy.⁸ Ale nezůstalo u léčiv, od nich přechází Maranta k líčení vlastností rostlin samotných, rozdílů mezi jejich orgány apod., přičemž došel k poznatku, opírajícímu se též o podobné úsudky Theofrastovy, že kvůli velké rozmanitosti rostlin je nelze rozlišovat na základě přesného pojetí individuí, ale že zde pomůže jedině typologické uvažování a rozlišování. Tento diskurs byl prohlouben v díle Giovanni Costeo (Costaeus) *De universali stirpium natura libri duo* (1578), jenž se již nezaobíral léčivými vlastnostmi rostlin, ale opět se snažil diskutovat jejich vlastnosti a rozdíly jako samostatný předmět výzkumu. I on úzce navázal na Theofrasta, přičemž jeho spis již zrcadlí snahu některých spisovatelů herbářů o smysluplnější uspořádání látky. Toto úsilí vedlo k zárodkům promyšleného systému v Caesalpinově veledíle *De plantis libri XVI* (1583) – autor byl později uznán C. Linnem jako „primus verus systematicus“. Již předtím však někteří autoři herbářů, především Hieronymus Bock a Leonhard Fuchs, zvažovali tuto problematiku v úvodech metodologického charakteru.

⁷ O této humanistické snaze vyrovnat se s antickými autoritami podrobněji pojednává například Charles NAUERT. Humanists, Scientists, and Pliny. *The American Historical Review*, 1979, 1, s. 72–85.

⁸ Jím sestavenou synoptickou tabulku přetiskuje Brigitte HOPPE. *Biologie...*, c. d., s. 21.

Členění spisu

Tím končí úvod k lepšímu pochopení toho, co vykonal Zalužanský, především jeho radikálního oddělení nauky o rostlinách od medicíny a její vřazení do přírodovědy, tedy do „fyziky“ v aristotelském pojetí: „Ideoque Herbaria peculiaris quaedam Physicae pars, ut priusquam cum aliis disciplinis componenda sit, ipsa constet, a Medicina distinguenda et disiungenda est“ (Z, s. 7).⁹ O několik řádků níže pak zdůrazňuje: „Herbaria itaque est Physica Plantarum“.¹⁰ Pro svou „fyziku“ hledá analogie v postupech logiky a geometrie: „Ut enim Dialectica facultas ratiocinatione, Geometriae mentione, ita Physica, rerum (ut ita dixerim) naturatione et ipso opere perficitur ac absolvitur.“ (Z, s. 169).¹¹ V zásadě tu šlo Zalužanskému o ujasnění postupů poznávání a zhodnocení rostlin při využití celé množiny prostředků, jež má smyslové i racionální poznávání k dispozici. Zbývalo mu pak utřídit poznatky o rostlinách tak, aby jeho systém (methodus chápal i jako stručné kompendium) odpovídal také patřičnému stupni emancipace od medicínských účelů a ohledů.

V uspořádání svého Methodu se v podstatě řídil Theofrastovým zpracováním botanické látky: první kniha odpovídá Theofrastově *De causis plantarum*, druhá *Historia plantarum*. Můžeme však upozornit na některé odlišnosti mezi přístupem Zalužanského a Theofrasta, kterých si všímá již Brigitte Hoppe. V *aetiologii* Zalužanský uvádí kromě fyziologie také morfologické popisy rostlin a jejich částí, které Theofrastos sleduje v *historii*. V *historii* pak pojednává již jen o konkrétních druzích rostlin a snaží se o jejich systematické uspořádání. Zároveň si silněji uvědomuje metodický význam slova *historia* a po vzoru empiriků jej definuje jako záznam a spojení jednotlivých pozorování: „Reddatur hoc in loco et

⁹ „Herbaria představuje zvláštní obor fyziky, takže se jedná o samostatnou disciplínu, která by měla být od lékařství spíše odlišována a oddělována než s dalšími obory spojována.“ V textu odkazujeme na stránky Pejmlovy edice *Adami Zalužiansky a Zalužian, Medicinae doctoris Methodi herbariae libri tres, denuo edidit JUDr. & Ph. Mr. Carolus Pejml. Pragae, 1940*, neboť původní autorova paginace (kombinuje písmena a čísla) je nepřehledná. Abychom usnadnili čtení, neodkazujeme na text v poznámkách pod čarou, ale přímo v textu v závorce, kde je uvedeno písmeno Z a číslo stránky.

¹⁰ I zde má (ovšem méně radikální) předchůdce – tak Conrad Gesner (známý spíše jako zoolog) vydal r. 1552 (1553) synoptické tabulky rostlin uspořádané podle ročních dob s komentářem, že uspořádání rostlin nemá být toliko lékařské, ale i přírodovědné („fyzikální“) a filosofické. K tomu Brigitte HOPPE. *Biologie...*, c. d., s. 15 n.

¹¹ „Jako je podstatou logiky usuzování a základem geometrie je v měření, tak se přírodověda opírá, abych tak řekl, o praktické poznávání jevů a výtvorů v přírodě.“ *Naturatio* je zde tedy způsob studia přírodních věd, vztahuje se k nim podobně jako *ratiocinatio* k logice a *mensio* ke geometrii.

Empiricorum sectae sententia... His enim ἀνοψία id est proprius intuitus, est ipsa comprehensio et idea visorum, historia vero eius Ideae nominatio“.
Pojmové uchopení a popis by měly odpovídat samotné podstatě věci (ipsa rerum natura) (Z, s. 59).¹²

K těmto dvěma knihám – *aetiologii a historii* – přistupuje pak ještě třetí část, věnovaná postupům při zpracování botanické problematiky a praktickému využití výsledků pod názvem *De exercitio eius* (rozuměj Methodu), přičemž tu uvádí jako hlavní metody analýzu a syntézu (místo pojmu „syntéza“ užívá Zalužanský termín „genesis“). Vcelku lze Zalužanského zásadně dichotomické (k tomu se ještě vrátíme) uspořádání jeho nauky o rostlinách (Herbaria) znázornit takto (podle P. Dilga, jenž použil grafu)¹³:

Instrumenta Herbariae:

/1/ Ars Herbaria /Doctrina plantandi: /1.1/ Aetiologia plantarum (odpovídá Theofrastově *De causis plantarum*, později tzv. obecné botanice), /1.2/ Historia plantarum (odpovídá Theofrastově *Historia plantarum*, později tzv. speciální botanice).

/2/ Exercitium: /2.1/ Analysis Herbariae, /2.2/ Genesis Herbariae (zde jde vlastně o syntézu).

Zalužanského zázemí a zdroje

Těžko říci, jakým způsobem se domohl takové výše poznání, že byl schopen napsat tak důležitý metodický spis; ve Wittenbergu a Helmstedtu, kde studoval, tehdy významnější botanikové nepůsobili. Mohl se tu ovšem seznámit s ramovskou logikou a zejména s dílem Dodoense a Lobela, možná i s oběma botaniky osobně, což by se mohlo týkat helmstedtského pobytu v letech 1584–1585. Není vyloučeno, že během cest navštívil rovněž Nizozemí, zastihl by tak ještě Dodoense (ten umírá v Leidenu roku 1585), Lobel roku 1584 prchá z Nizozemí do Anglie.¹⁴ Nevíme mnoho o možných vztazích či spolupráci s pražskými kolegy

¹² „Uvedme na tomto místě definici ze školy empiriků. Termín *autopsia*, což doslova znamená osobní pozorování, chápou jako myšlenkové uchopení viděného a jako ideu, která vzniká při pozorování předmětů. Naproti tomu termínem *Historia* označují proces pojmenování této ideje.“ Srov. také Brigitte HOPPE. *Biologie...*, c. d., s. 27.

¹³ Peter DILG. *Zum Wandel...*, c. d., s. 94.

¹⁴ O možném pobytu Zalužanského v Nizozemí uvažuje Bohumil Němec (Bohumil NĚMEC. *Adam Zalužanský ze Zalužan*. In *Co daly naše země Evropě a lidstvu*. Praha, 1939, s. 153). I když se naši historikové vědy o Zalužanského dílo již v minulosti

(kromě epizody kolem pokusu o reformování univerzity, kdy spolupracoval s Adamem Huberem z Risenpachu), či jak přijal Huberův a Veleslavínův překlad Camerariova zpracování Mattioliho herbáře (1596). Zdá se, že byl v domácím prostředí dosti izolován (možná proto neuspěly jeho návrhy na univerzitní reformu) a můžeme spatřovat jistou ironii dějin v tom, že ten, který se tak snažil o oddělení studia rostlin od medicínských účelů, skončil jako praktický lékař a lékárník.

K bližšímu poznání Zalužanského díla a jeho zhodnocení mohou přispět jím uváděné prameny, o něž se opíral. Pochopitelně jimi jsou výše jmenování klasičtí autoři starověku – Dioskoridés, Plinius, Galénos a Theofrastos, dále Aristotelés (včetně pseudoaristotelského spisu *De Plantis*), Hippokratés, Cicero (ale i básníci jako Homér či Vergilius, historici jako Sallustius apod.), byzantští autoři Paulus Aegineta či Theodoro Gaza; povšimněme si však pozdějších autorů, kterých poznatků využívá a na něž navazuje.

V závěrečné knize, kde Zalužanský – bohužel velmi stručně – hodnotil přístupy jednotlivých botaniků o pozvednutí do světla poznatků, které byly po dlouhé období zahaleny temnotou (Z, s. 170), jmenuje osm badatelů, u jejichž jmen bychom se rádi pozastavili, protože lze předpokládat, že jejich spisy Zalužanský znal a používal při formování koncepce svého hlavního díla. Na prvním místě uvádí výše zmiňované humanisty: Pliniovy kritiky Hermolaa Barbara a Nicolaa Leonicena.¹⁵ Dále je zmiňován ferrarský lékař Giovanni Manardo (†1536),

---

zajímali, jeho spojitost s „metodickým“ směrem v přírodovědě jim unikala, vyzvedávali jeho dílo spíše z vlasteneckých důvodů a zejména jim učarovala kapitola *De sexu plantarum*, kterou mylně pokládali za objev sexuálního rozmnožování rostlin. Nejobsáhleji o životě a díle Zalužanského pojednal ve své disertaci K. Pejml, z níž byl publikován abstrakt, viz Karel PEJML. Adam Zalužanský ze Zalužan, jeho osobnost a dílo se zvláštním zřetelem k jeho spisu „*Methodus herbariae libri III*“. Výtahy disertačních prací Přírodovědecké fakulty UK za rok 1946/1947. In *Spisy Přírodovědecké fakulty UK*, č. 183, s. 9–13. Praha, 1948; tato práce však uvízla na úrovni znalostí před druhou polovinou třicátých let, kdy v zahraničí byl Zalužanský „objeven“ pro moderní dějiny botaniky. Pejmlovy práce byly vůbec postiženy nepříznivým osudem: již nevyšel jeho překlad *Methodu*, neboť autor zapůjčil rukopis literárnímu historikovi Václavu Černému. Tomu byl překlad v šedesátých letech údajně zabaven Státní bezpečností při domovní prohlídce (za sdělení děkujeme RNDr. Pavlu Drábkovi, CSc., který informaci získal přímo od K. Pejmla). Dobové souvislosti Zalužanského díla zachycují ještě další práce – Bohumil NĚMEC: *Botanika v Čechách do bitvy bělohorské. Časopis Muzea království českého, řada II, přírodovědná*, 106, 1922, s. 1–18; Jan JANKO: *Vědecké myšlení v Mattioliho době, zejména v botanice. Práce z dějin přírodních věd*, 12, 1979, s. 195–204; Věra EISNEROVÁ: *Zalužanský ze Zalužan (1558? – 1613) v evropské botanice. Dějiny vědy a techniky*, 4, 1971, s. 47–51.

¹⁵ Brian OGILVIE: *The Science of Describing...*, c. d., s. 21 a 31.

jenž sepisoval komentáře k Dioskoridově *Materia medica* (jako později Mattioli). Tito učenci patřili do první generace pěstitelů přírodovědy, jejich přínos spočíval hlavně v konfrontaci s antickými autory a namnoze je lze označit spíše za filology.¹⁶ Je zřejmé, že jejich vysoké hodnocení odpovídá silně filologické orientaci Zalužanského učebních aktivit. K uvedené první generaci patří i francouzský lékař Jean Ruel (Ruellius), jehož pojednání *De natura stirpium libri tres* (1536) bylo později často vydáváno a jež v podstatě představovalo theofrastovskou botaniku, která byla doplněna o novější poznatky z Plinia i o autorovy vlastní poznámky. K další generaci patří Zalužanským vyzdvižení Fuchs, Mattioli a Dodoens, všichni již po výtce botanikové. Závěr tohoto výčtu tvoří jméno Pierre Pena.

Na práce Mattioliho a Dodoense odkazuje Zalužanský hojně ve druhé knize především kvůli ilustracím rostlin (viz obr. 2 a 3), měl vyobrazení jen jako pomůcku, rozhodující bylo pro něho přesné zvážení diferencí a na tomto základě určení a charakterizování rostliny. K Mattioliho dílu se zde není třeba vyjadřovat.¹⁷ K práci druhého autora poznamenejme, že Rembert Dodoens (1517–1585), známý spíše v latinizované formě jako Dodonaeus, svou práci *Stirpium historiae pemptades libri XXX* (1583) vydal původně vlámsky a v letech 1574–1582 žil ve Vídni jako lékař císaře Maxmilána II. Nezdá se však, že by tito autoři svým pojetím rostlinstva koncepci Zalužanského Methodu výrazněji ovlivnili. Pokud

¹⁶ Tamtéž, s. 28 n. Ogilvie rozlišuje 4 generace: 1) v letech 1490–1530 šlo o zvládnutí antických pramenů přírodních věd, jejich vydávání a kritika dosavadní tradice, tato generace tedy pracovala spíše filologicky; 2) v letech 1530–1560 se udála konfrontace antických poznatků se zkušeností (např. němečtí „otcové botaniky“ poznali, že přírodniny zaalpských zemí se liší od přírodnin popisovanými klasickými autory starověku); 3) v letech 1560–1590 došlo k velkému nárůstu poznatků, zakládaly se sbírky přírodnin, velké množství syrového materiálu bylo dováženo ze zámoří a již tento nárůst logicky vedl ke snahám o emancipaci na medicíně a 4) v letech 1590–1620 byly intenzivně popisovány a tříděny nové druhy a poznání přírodnin se již vyhraněně specializovalo. Podobně vývoj přírodopisu popisuje ve své práci také Peter Dilg, dává však větší důraz na rozdíl mezi generací filologů a empirických přírodopisců, na závěr potom uvádí metodické práce, které vznikají v průběhu celého šestnáctého století a tvoří tak jakýsi teoretický rámec pro zkoumání přírody. Ogilvie těmto metodickým pracím věnuje málo pozornosti. Zabývá především praxí přírodopisu a zkušeností (jak sám v úvodu zmiňuje).

¹⁷ Otázkou může být pouze to, které vydání Zalužanský při své práci užíval. Nám známý český (1562) i německý (1563) překlad mají číslování kapitol zcela odlišné od latinského originálu. Číslo kapitol se v latinských vydáních (1554, 1559, 1562, 1565, 1569) neliší, v kapitole u mandragory je ale tisková chyba – v edicích z roku 1554 a 1559 je kapitola označena jako LXI (místo LXXI), v novějších edicích je tato chyba již opravena. Zalužanský tuto chybu přejímá. Vydání, které měl Zalužanský k ruce, bylo tedy pravděpodobně z roku 1554 nebo 1559.

některý z nich měl na něj alespoň trochu vliv, byl to spíše Dodoens. Dobře mu však posloužili vyobrazeními rostlin.

Jiným případem byl však vliv Lobela, vlastně Matthiase de l'Obel (1538–1616). Ten vydal v Antverpách r. 1576 obsáhlý spis *Plantarum seu stirpium historia*, do něhož zařadil též starší, v Londýně r. 1570 vydanou práci *Stirpium adversaria nova*. Na tomto místě ale musíme upozornit na skutečnost, kterou mnoho badatelů přehlíží či ji považuje za málo významnou, totiž že na spise *Stirpium adversaria nova* s Lobelem spolupracoval rovněž vlámský lékař Pierre Pena. To, že se botanice dále věnoval již jen Lobel a Pena se vrátil k lékařské praxi, způsobilo, že také v souvislosti se spisem se mluví především o prvním jmenovaném, ačkoliv měl Pena na jeho vzniku i podobě pravděpodobně lví podíl.¹⁸ To by vysvětlovalo i fakt, že sám Adam Zalužanský cituje častěji Penou a ve třetí knize jej řadí na závěr výčtu významných rostlinozpytců, zatímco Matthiase Lobela zcela vynechává. Mohli bychom tedy snad uvažovat o možnosti, že se oba osobně znali.

Zalužanský, stejně jako Lobel s Penou, kritizuje předchozí uspořádání spisů o rostlinách. Rostliny by se neměly řadit podle abecedy, rovněž by se neměly tvořit rody podle medicínského užití rostlin, podle jejich využití v kuchyni nebo pro jiné například dekorativní účely. Předmětem botaniky je vlastní přirozenost a růst rostlin (*propria natura et proventus plantarum*). Jako příklad špatného přístupu k třídění rostlin uvádějí jak Zalužanský, tak Lobel s Penou Dioskorida – Dioskoridés oddělil iris puškvorec (*Acorus*), šáchor (*Cyperus*) a sítinu (*Juncus*) od rákosovitých (*Arundinaceis*), ocún od šafránu, sena a mnohé další od luštěnin (*Z*, s. 4).¹⁹

Dalším pojítkem mezi spisy Lobela, Peny a Zalužanského je užívání synoptických tabulek. U Lobela a Peny se objevují v celém spise vždy v úvodu k jednotlivým skupinám podobných rostlin. Zalužanský se, na rozdíl od předchozích jmenovaných, snaží držet dichotomického dělení a jeho tabulky slouží spíše jako dichotomické určovací klíče – v každém bodě jsou dvě možné cesty. Sám tuto metodu popisuje v úvodu: „Methodus est generis, seu notionis alicuius communis in species proximas diductio, et specierum ipsarum deinceps eodem

¹⁸ Srov. Edward L. GREEN. *Landmarks of botanical history*. Part II. Stanford, 1983, s. 877–884; Ludovic LEGRÉ. *La botanique en Provence au XVIe siècle: Pierre Pena et Mathias de Lobel*. Marseille, 1899; J. C. MALET – P. JOVET. L'obel (or Lobel), Mathias De. *Complete Dictionary of Scientific Biography*. 2008. Encyclopedia. com, dostupné z www.encyclopedia.com, 26. 12. 2012.

¹⁹ Takřka shodný text nalezneme i v Lobelově a Penově předmluvě: Matthias LOBEL. Nečíslovaná předmluva k *Stirpium adversaria nova*. In Matthias LOBEL. *Plantarum seu stirpium Historia. Cui annexum est adversariorum volumen*. Anwerpen, 1576, fol. a2a.

modo, donec extremum aliquid in termino distributionis occurrerit.” (Z, s. 2).²⁰ Rozdíl mezi Lobelem a Penou sestavenou tabulkou a tabulkou ze spisu Adama Zalužanského nám vyplyne, pokud se podíváme na skupinu prýsčů (*Tithymalus*) (viz obr. 4. a 5.). Zalužanským užívaná metoda se později uplatnila při konstrukci botanických klíčů, ale můžeme ji také pokládat za pozůstatek staré scho-lastické disputační metody „sic et non“.

Zalužanský vytvořil celkem devět tabulek. Tabulku pro orchideje převzal od Lobela (Z, s. 92, s. 187), přičemž už sám Lobel ji převzal od Cornelia Gemmy. Další tabulky jednotlivých rodů či skupin druhů vypracoval již samostatně: pro trávy, *Gramen* (Z, s. 68), pro hyacinty (Z, s. 87), pro šafrány (Z, s. 88), pro narcisy (Z, s. 89), pro lilie (Z, s. 91), pro prýsče, *Tithymalus* (Z, s. 120), pro lebedy (Z, s. 134), pro šťovíky a reveně, *Lapathus* (Z, s. 135).

Historia plantarum

Zde je třeba si blíže všimnout stručného kompendia souboru rostlin, který ve své druhé knize Zalužanský předložil (sahá od kap. II, věnované houbám, po kap. XXI, zahrnující listnaté stromy, jmenovitě dub a jeho příbuzné), celkem jde o 22 skupin (kapitola X a XI je vinou tiskové chyby zdvojená).²¹ Kromě latinských názvů rostlin jsou in margine uvedena také jména česká. Na počátku každé kapitoly je krátký popis, který danou skupinu rostlin spojuje. Ačkoliv Linné Zalužanského řadí mezi systematiky, kteří spojují rostliny na základě jiného znaku než podle rozmnožovacích orgánů (*systematici heterodoxi*), konkrétně mezi fylofilí (*phyllophiles*), kteří založili svoji metodu na podobnosti listů,²² z vlastního rozdělení rostlin není zcela jasně patrné upřednostnění tvaru listu. Většinou jsou

²⁰ „Methodus je rozdělení rodu nebo nějakého obecného pojmu na nejbližší druhy, které se dále rozdělují tímž způsobem tak dlouho, dokud se na konci dělení neobjeví nějaký druh, který by mohl být poslední.“ Hoppe vidí jako Zalužanského inspiraci platónské dělení diareasis, tvrdí však, že dichotomií zavedl do rostlinné systematiky již Lobel a nereflektuje tak rozdíly mezi tabulkami Lobela a Zalužanského (Brigitte HOPPE. *Biologie...*, c. d., s. 68). Na rozdíl mezi schémata Lobela a Zalužanského upozorňuje například Ladislav HOSKOVEC. *Zalužanského dichotomická schémata – zapomenutá kapitola z dějin botanických klíčů*. Dostupné na www.botany.cz, 26. 8. 2013).

²¹ Závěrem první knihy (Z, s. 168) redukuje počet svých 22 skupin na 10 (vyjmenováno jen 9) rodů, o nichž hovoří jako o „genus muscosum, harundinaceum, leguminosum, solidiore, aphyllanthe, phyllanthium, papaveraceum, sarmentitium et roboreum“.

²² Carl LINNE. *Bibliotheca botanica*. Amstelodami, 1736, s. 126. Následující část je založena na textu Lucie ČERMÁKOVÁ. *Úloha smyslového vnímání při popisu a poznávání rostlin v renesanci*. Disertační práce. Praha, Univerzita Karlova, 2013, s. 104–110.

v úvodu kapitol některé společné morfologické znaky vyjmenovány, například délka stonků (netřesky jsou krátkých stonků – *brevistirpis*), nebo tvar listů (máty mají listy tupé a pilovité – *obtusa et serrata*). Nenalézáme ale konkrétní znak, který by se dal sledovat u všech skupin. U většiny skupin je ale zdůrazněno, zda mají žilnatinu nebo cévní svazky;²³ proč tento fakt Zalužanský zdůrazňuje, není zcela jasné.

Pokud se blíže podíváme na jednotlivé kapitoly a jejich obsah, ne vždy Zalužanský zcela dostal svému předsevzetí, že se rostliny nemají slučovat na základě medicínských účinků. Skupinu máků (*De papavere et generibus eius*) uvádí Zalužanský jako rostliny, které mají stonek bez žilnatiny a jejichž květ je složen z velkých listů. Při bližším pohledu na obsah kapitoly se ale zdá, že v tomto případě hrají roli nejen morfologické znaky, ale také účinky rostlin. K máku jsou přiřazeny rostliny s utlumujícími či uspávajícími účinky či až smrtelně jedovaté rostliny jako lilek potměchut', vraní oko, mandragora, blín, tabák a lilek černý, ten je pak příbuzný s židovskou třešní. Zbylé rostliny ve skupině – koniklec a sasanka – jsou připojeny na základě podobnosti s mákem, což činí již Lobel. Skoro se zdá, jakoby Zalužanský chtěl tuto skupinu sestavit převážně na základě podobných účinků, ale již zavedené spojení máku, sasanky a koniklece podle jejich vnější podobnosti jej donutilo přidat do kapitoly i tyto rostliny. Zalužanský tak vlastně, stejně jako Lobel, uspořádává formou seznamu rostliny, které byly v renesančních herbářích spíše nahodile seskupeny podle podobnosti, a často zachovává tradiční, již například Mattioliho herbářem naznačené příbuznosti.

Některé rozpory mezi teoretickým úvodem a vlastním systémem s popisy rostlin v druhé knize (jako například uvádění možného medicínského využití rostlin) by se daly svést na praktický význam spisu, který měl sloužit rovněž pro pedagogické účely. Na tento rys Zalužanského díla upozorňuje již Ogilvie.²⁴ Zalužanský se aktivně zasazoval o reformu pražského vysokého učení, navrhoval, aby byl zaveden pevný řád přednášek s konkrétní náplní, jednotliví profesori měli vést odborné lekce předepsanou metodou.²⁵ Jeho text pak ustanovuje základní pravidla botaniky jako samostatné disciplíny a měl pravděpodobně rovněž

²³ Houby jsou bez žilnatiny a cév, okrouhlosté trávy a luštěniny mají listy s žilnatinou, ločidla mají žilnaté stonky – u této skupiny je to dokonce jediný jednotící znak, stejně jako skupina čekanek, chřastavců a bodláků, netřesk má stonek bez žilnatiny. Bez žilnatiny je také skupina třezalky a lnu. Pryšce a jitrocele mají listy s žilnatinou či žebry, rovněž plst'naté rostliny mají žilnatinu a vyznačení nervů a žeber (*aponeurosis*), máty jsou bez žilnatiny i žeber, lebedy, máky a révovité rostliny nemají žilnatý stonek.

²⁴ Brian OGILVIE. *The Science...*, c. d., s. 228.

²⁵ Karel PEJML: Adam Zalužanský..., c. d., s. 29.

sloužit studentům jako studijní pomůcka. Některé znaky jsou tedy vybírány tak, aby fungovaly rovněž jako dobré mnemotechnické pomůcky. U některých druhů zmiňuje Zalužanský kromě medicínského využití i etymologii: hořec – *Gentiana* získal své jméno podle Ilyrského krále Gentia (Z, s. 122), *Sempervivum* získalo své jméno proto, že je stále zelené a tedy „živé“ (Z, s. 116).²⁶ Na některých místech uvádí krátké citáty z antických textů nebo dokonce lidové prűpovídky, jako například pořekadlo pro rozlišení bedrníku a lomikámene: „*Pimpinella pilos, Saxifraga non habet ullos*“ (Z, s. 109).²⁷

Aetiologia plantarum

Dichotomické dělení (distributio) prováděl Zalužanský důsledně nejen v druhé knize při třídění rostlin, ale aplikoval je i při charakteristice jednotlivých orgánů v obecné části (kniha I); rozlišování probíhá vždy v polaritách: velký – malý, tlustý – tenký, hustý – řídký, guma – pryskyřice apod. Samostatné kapitoly věnoval Zalužanský těmto orgánům či částem těla rostliny: dřeni a kůře (kap. XVI, Z, s. 26–28), kořenu (kap. XVII, Z, s. 28–30), stonku a větvím (kap. XXI, Z, s. 35–38), listům dokonce dvě kapitoly (kap. XXII a XXIII, Z, s. 38–41, z nichž prvá pojednává o přirozenosti a postavení jednotlivých listů, druhá pak o jejich pospojování), květu (kap. XXV, Z, s. 43–45), semenům (kap. XXVI, Z, s. 45–46) a plodům (kap. XXVII, Z, s. 46–49).

U první knihy ještě zůstaneme kvůli u nás někdy přeceňované XXIII. kapitole *De sexu plantarum* (Z, s. 41–43).²⁸ Zalužanský vidí jasnou souvislost mezi květem a pozdějším semenem, což v podstatě nebylo nic nového, je však pravda, že Zalužanský tento vztah zdůraznil. Vznik zárodku je důsledkem sexu, tedy vztahu mužského a ženského principu. U rostlin jde největší měrou o oboupohlavní plození – Zalužanský připomíná, že většina rostlin je tedy povahy androgynní,

²⁶ Rovněž Reeds uvádí, že Caspar Bauhin na botanických exkurzích popisoval etymologii rostlinných jmen, aby si je studenti lépe zapamatovali (viz Karen REEDS: *Renaissance...*, c. d., s. 529).

²⁷ „Bedrník má chlupy, lomikámen nemá žádné.“ Z dnešního pohledu trochu nesmyslná poučka, pokud si pod lomikámenem představíme rostlinu, která toto jméno nese dnes. Musíme si ovšem uvědomit, že jako lomikámen bylo označováno více druhů rostlin. Konkrétně u Mattioliho je to sesel (pravděpodobně *Seseli varium* Trevir). Ten se ovšem od bedrníku také dá rozeznat celkem snadno na základě listů. K jakému konkrétnímu druhu se tedy vztahuje lidové rčení, není jasné.

²⁸ Viz např. Jan KREJČÍ. Zalužanský ze Zalužan, s ohledem na své předchůdce. *Časopis českého museum*, 22, 1848, s. 271–301; Ladislav ČELAKOVSKÝ. *Adam Zalužanský ze Zalužan ve svém poměru k nauce o pohlaví rostlin*. Pragae, 1876.

jaká je připisována výjimečným lidským jedincům. Výjimku tvoří palmy, kde některé ženské palmy musí být uměle oplodňovány „práškem“ od mužských jedinců. Autor také upozornil na rozlišování u některých druhů na „samce“ a „samice“ (což bylo dosti rozšířené, jak se můžeme přesvědčit listováním v Mattioliho herbáři): někdy to odpovídalo dnešnímu poznání (u dvoudomého konopí, kde byl za samce označován jedinec bez plodů), jinde však šlo jen o rozlišovací pomůcku na základě některých morfologických detailů (broskev, kdoule – tu „samci“ měli podlouhlé plody, kdežto „samice“ oblé). V podstatě jde o velmi výstižný popis souvislosti květů se „zárodky“ rostlin a jejich propojením s pohlavím rostlin, avšak nešlo o nějaké dalekosáhlé předjímání toho, co později vysvětlovali Camerarius a Linné, spíše se jedná především o zdůraznění existence pohlaví rostlin, což v 16. století nebylo běžné.

Nejnověji se této problematice věnuje Holger Funk.²⁹ Poukazuje na problematičnost Zalužanského tvrzení, že většina rostlin může mít pohlaví smíšená a jsou tudíž schopny samy sebe oplodnit. To znamená, že by byly dokonalejší než živočichové a lidé, protože u těch jsou k plození nutní dva jedinci. Toto tvrzení je však v rozporu s Aristotelovskou doktrínou, kde jsou rostliny jasně na počátku hierarchie.

De exercitio eius

V třetí, závěrečné knize podává Zalužanský stručný návod, jak k botanické látce přistupovat. Oceňuje v botanice především cvik (*exercitium*), který ji doposud scházel, a kritizuje upřednostňování teorie před praxí. V tomto případě se opírá o Galéna, který nabádá k opakovanému zkoušení a pozorování, protože poznání věcí vnímatelných smysly vzniká pouze pilným pozorováním. V této souvislosti Zalužanský vyzdvihuje úlohu učitele – nejhorší je, pokud učenci odmítají své znalosti dále předávat, jakoby se báli, že to, co předají jiným, ztratí (Z, 171); opět zde vyvstává určitý odkaz na pedagogický význam spisu. Zalužanský dále popisuje, jak při podobném zkoumání postupovat.

Jedním z aspektů *res herbaria*, kterému se Zalužanský ve třetí knize věnuje, je použití vyobrazení rostlin. Opět předkládá názory antických autorit: nejprve cituje Plinia, který kritizuje ilustraci, protože není schopna zachytit všechny barvy, ani představit variabilitu rostliny v čase. Zalužanský dodává, že sama příroda mu dává za pravdu, když ustanovila k vnímání obecného rozum a řeč a k vnímání jednotlivého smysly. Ilustrace potom nemůže zprostředkovat tyto smyslové

²⁹ Holger FUNK. Adam Zalužanský's „De sexu plantarum“ (1592): an early pioneering chapter on plant sexuality. *Archives of natural history*, 2013, 40, 2, s. 244–256.

vjemy – ani barvy, ani hmatové kvality jako lehkost (*levitas*), měkkost (*mollities*) či drsnost (*asperitas*), a tím méně chutě. Ilustrace nám tedy ukazuje – doslova staví před zrak (*ante oculos constituit*) – jednotlivé podoby jen do určité míry, málo jasně a pouze během jednoho období. My ale musíme pozorovat všechny vlastnosti rostlin ve všech obdobích. Dokonalého poznání rostlin proto nedosáhnou ti, kdo si prohlížejí jejich vyobrazení a ilustrace, ale ti, kteří zkoumají konkrétní rostliny na živo (Z, 172–173). Do jaké míry však Zalužanský tomuto předsevzetí studovat živé rostliny sám dostál, zůstává otázkou. Řada badatelů uvádí, že Petr Vok z Rožmberka měl u svého letohrádku Kratochvíle u Netolic vybudovat skleníky, kde by mohl Adam Zalužanský provádět svá botanická pozorování. Tuto informaci, která původně pochází z Šimákových dějin Mnichovohradištska, se však nepodařilo ověřit.³⁰

Závěr

Uvažujeme-li o vyznění a významu Zalužanského díla ve vývoji botaniky, nemůžeme se dobrat jednoznačného závěru. Z hlediska dějin idejí patří na samý vrchol snah o vysvobození výzkumu rostlin z područí, ba služebnosti lékařství. Nelze také říci, že by nemělo dobový ohlas, jak svědčí jeho 2. vydání (ve Frankfurtu r. 1604), ale časem upadlo v zapomenutí (byť je znali A. Haller a K. Linné) a teprve koncem 30. let 20. století se o ně začali vážněji zajímat historikové přírodních věd.³¹ Nesplnilo se také Zalužanského přání, aby oboru, který se zabývá rostlinami jak v teoretickém, tak v praktickém ohledu, říkalo *plantatura* (jako je literatura, agrikultura, judikatura) a jeho provozovatelům *plantatores* (Z, s. 8). Koneckonců závěrem života působil Zalužanský zcela v „systému“ medicíny. Pozoruhodné je, že od Zalužanského nemáme k dispozici žádný floristický údaj z Čech (jen obecné údaje o rozšíření určitých rostlin v zahraničí), což bylo v rozporu s prosazujícím se trendem u autorů herbářů. Nicméně jeho dílo (a vlastně i život) nabízí stále mnoho otázek k zodpovězení a v neposlední řadě po zmiňování Pejmlova překladu schází i jeho moderní český překlad.³²

Paradoxy poznamenaly i naši recepci Zalužanského díla. Ocitla se pochopitelně ve stínu nadšení z Mattioliho díla, to vedle obrazové výzdoby imponovalo

³⁰ Vítězslav ŠIMÁK. *Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského*. Díl I. Mnichovo Hradiště, 1917, s. 245.

³¹ Naprosto vyčerpávající seznam citací se nachází na stránkách Botany.cz – Ladislav HOSKOVEC. Adam Zalužanský v citacích a odkazech, viz www.botany.cz, 27. 5. 2014.

³² Ten je v současnosti připravován na Katedře filosofie a historie přírodních věd Přírodovědecké fakulty UK v Praze.

i návody k léčení, zatímco Zalužanského rozsahem daleko menší *opus magnum* představovalo suchou vědu, botaniku. Upozorňovali na ně až v 19. století Kašpar Šternberk i Svatopluk Presl, který zřejmě, jak se domnívá komentátor posledního vydání Kollárovy Slávy dcery Martin C. Putna, básníka na Zalužanského upozornil.³³ Očima Míny je tu viděn a líčen pobyt Zalužanského, „děda“ Linnéova systému rostlin, v nebi vedle dalších slovanských vědců. Zdálo by se, že Zalužanského dílo se v té době těšilo širšímu zájmu, ale to je omyl. Slávy dcera je plodem učeného básnictví a širší veřejnosti bylo a dodnes je bez komentáře nesrozumitelné, což si i sám Kollár dobře uvědomoval.

Summary

Zalužanský made a clear demand to separate botany from medicine and to subordinate it to physics in the Aristotelian sense. Botany was thus understood as an independent discipline, which was, however, to a large degree still confused, unclear, and full of disagreements. Therefore, Zalužanský (in the context of other botanical treatises of sixteenth century) suggested his own methodical approach. His approach to studying, describing, and classifying plants is a milestone in the history of botany, but surprisingly his work did not receive a great response.

Author's addresses:

Lucie Čermáková

Katedra filosofie a dějin přírodních věd, Přf UK
Viničná 7, 128 44 Praha 2

Jan Janko

Suchý vršek

150 00 Praha 5

³³ Jan KOLLÁR. Slávy dcera. Báseň lyricko-epická v pěti zpěvích – Martin C. PUTNA. *Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mytu do kulturní historie*. Praha, 2014, s. 238. Sonet ve vydání z r. 1852 má číslo 432, je zařazen do IV. zpěvu Lethe, líčícím slovanské nebe. Před Zalužanským připomíná zde Kollár právě Presla.

METHODI HER-
BARIÆ,
LIBRI TRES,

*Adami Zalužiansky à Zalužian,
Med: D.*

B.

Theophr: de Historia plantarum lib. 4. cap. 11.

Propria itaq; privatim, communia publi-
cè contemplari congruum est.

*PRAGÆ, in officina Georgij Daxiceni.
Anno Domini, M. D. XCII.*

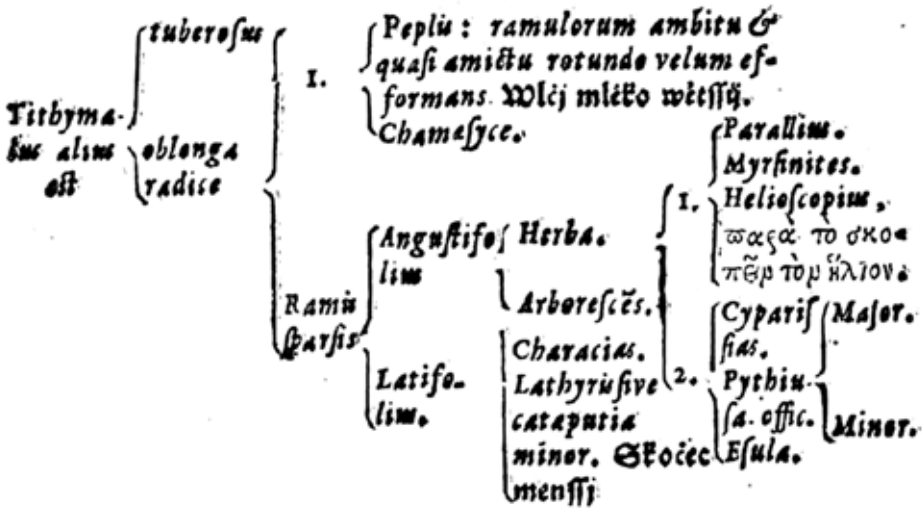

Кéспов. BETONICA.

Betonica.

- TITHYMALI**
  - Parallium, sive Marinus.*
  - Myrsinites, sive Myrthifolius.*
  - Helioscopium Solissequium, Portulaca folio.*
  - Cyparissias Cupressinum, vel Humipinum.*
  - Pityusa, sive Pinea: Esula minor Officinarum.*
  - Esula maior Germanica, an sit Dioscoridis praegrandis frutescens Pityusa.*
  - Dendroides, sive Arborefcens, Myrthifolius.*
  - Platiphyllus, est Characias nuptorum.*
  - Characias Anglicus, & Francus.*
  - Monspelliensium, serratifolius, an Characias?*
  - Lathyrus, sive Cataputia minor.*
  - Peplus, sive rotunda Esula.*
  - Peplus.*
  - Chamaesyce.*